

І. В. Малиновська,

Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов НАН України, м.

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО
ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ І США**

Стаття присвячена обговоренню методологічних засад функціонально-стилістичного дослідження філософського дискурсу та їх застосування при аналізі англomовного філософського дискурсу. Враховуючи специфіку філософського дискурсу, постулюється необхідність додавання до трійної моделі функціональності фактору референта. Акцентується унікальність філософського дискурсу в аспекті теорії функціональних стилів і доводиться необхідність виділення його в окремий стиль.

Ключові слова: філософський дискурс, англomовний філософський дискурс, функціональність, стиль, жанр.

Статья посвящена обсуждению методологических основ функционально-стилистического исследования философского дискурса и их применения при анализе англоязычного философского дискурса. Учитывая специфику философского дискурса, постулируется необходимость обогащения тройственной модели функциональности фактором референта. Акцентируется уникальность философского дискурса в аспекте теории функциональных стилей и доказывается необходимость выделения его в отдельный стиль.

Ключевые слова: философский дискурс, англоязычный философский дискурс, функциональность, стиль, жанр.

The article discusses some methodological issues of the functional and stylistic analysis of the philosophical discourse and its application to the study of the English-speaking philosophical discourse. Given the specificity of philosophical discourse, argued has been the need to add the factor of referent to the tripartite functional model. Emphasized has been the uniqueness of the philosophical discourse in terms of the functional styles theory and its separate style status has been postulated.

Key words: philosophical discourse, English-speaking philosophical discourse, functionality, style, genre.

Філософський дискурс (ФД) займає особливе місце серед дискурсів інших типів. Гуманітарні науки не виробили загальної несуперечливої точки зору щодо його функціонально-стилістичної характеристики. У філософських і поодиноких присвячених йому лінгвістичних дослідженнях автори ідентифікують ФД по-різному: як науковий [2], світоглядний [8, с. 34], – аж до парадоксального твердження, що цього феномену сьогодні взагалі не існує [9]. Наявність таких різних і навіть протилежних поглядів вказує як на багатогранність, складність самого лінгвістичного об'єкту, так і на теоретичну лакунарність його описів, про що більш докладно викладено у попередніх роботах авторки [5]. Тож метою цієї статті є встановлення специфіки формальної організації англomовного ФД після визначення базових принципів його функціонального дослідження.

Проблема функціональності – одна з традиційних як у вітчизняній, так і світовій лінгвістиці ХХ-ХХІ століть, і спирається на провідні авторитети – від В.Матезіуса до В.В.Віноградова. У вітчизняній лінгвістичній традиції склалася своя школа функціональної стилістики, яку започаткував О.М. Мороховський і яку продовжує О.П. Воробйова. Їх спільний посібник зі стилістики і досі залишається найґрунтовнішим викладенням як концептуального апарату стилістики, так і системних принципів організації і функціонування стилістичних засобів мови.

Сьогодні на перший план висувуються ті аспекти функціональності, які пов'язані із вивченням дискурсу. Дослідники підкреслюють, що теорія функціональних стилів, у тому вигляді, у якому вона розвивалася у другій половині минулого століття вже не відповідає ані сучасному мовознавству, ані сучасній мовній ситуації [11, с. 13–14]. Особливо це стосується номінацій функціональних стилів. При цьому саме базове поняття «функціональності» не ревізується і залишається у полі загальної дефініції, наприклад, «Functionality is the quality or state of being functional» [15], та базового тлумачення у полі професійного лінгвістичного дискурсу: «Функция языковых средств понимается как свойственная им в языковой системе способность к выполнению определенного назначения и к соответствующему функционированию в речи; вместе с тем функция – результат функционирования, то есть реализованное назначение, достигнутая в речи цель» [1, с. 565]. Із поширенням антропоцентричної парадигми лінгвістичних підходів це загальновизнане розуміння суттєво деталізується й уточнюється у межах заданої таким визначенням трійності у якості потрійної моделі функціональності. Постає питання про каузатора функціонування як у межах конкретного мовленнєвого акту, так і всього процесу процесу суспільної (вужче – професійної) комунікації. Стилістичний відбір мовних засобів може спричиняється в інтересах мовного співтовариства в рамках національної мови, професійних/групових інтересах у межах усталених дискурсів, та індивідуальних інтересів адресата та адресанта у межах мовленнєвого акту. Очевидно, що стилістика мовлення визначається узгодженням відповідних функцій: обслуговуванням індивідуальних інтенцій необхідністю підтримання групової й загальної для всієї мовленнєвої спільноти комунікації [11, с. 14]. Втім, і така модель, на наш погляд, не враховує ще один важливий чинник, який також в не останню чергу визначає стилістичний відбір: характер і природу самого процесу комунікації на всіх зазначених вище рівнях (індивідуальному, груповому, національному).

У даному дослідженні ми спираємося на розуміння дискурсу, сформульованому на основі діяльнісного підходу, в межах якого дискурс постає як вербалізована мовленнєво-розумова діяльність, яка є сукупністю цього процесу і його результату і має власне лінгвістичний та позалінгвістичний плани. Як результат дискурс є сукупністю текстів, створених учасниками комунікації, дискурс як процес – мовленнєва діяльність, що є вербалізованою тут і зараз (у конкретному історичному хронотопі). Лінгвістичний план дискурсу складається із маніфестацій мовних засобів, що їх використано у згаданих вище сукупності текстів. Другий – лінгвокогнітивний – план пов'язаний із мовною свідомістю, обумовлює вибір мовних засобів і впливає на породження і сприйняття текстів, проявляючись у контексті і пресупозиції [4, с. 200–201]. Саме наявність лінгвокогнітивного плану дискурсу вимагає при аналізі цього феномену звернутися до його референту – людського життя у всій його повноті, – інтегральна характеристика якого розгортається у вигляді дискурсивної практики.

Визначивши концептуальні засади дослідження, перейдемо до аналізу мовних, мовленнєвих, соціальних та референтних чинників специфіки функціонально-стилістичних особливостей філософського дискурсу Великої Британії та США. Ми вже зазначали складності віднесення ФД до певного типу дискурсу. Це має свої об'єктивні причини, які криються як в історії розвитку цього дискурсу, його організації на сьогоднішньому етапі, також статусі філософії як суспільного феномену, а, головним чином, – унікальному характеру філософської діяльності – філософуванні.

Теоретичні джерела і філософські енциклопедичні словники дефінують філософію як особливу форму людського знання і пізнання, теоретичну форму світогляду, форму існування духовної культури народу. Коротко підсумовуючи різні

визначення, філософію можна позначити як раціональну самосвідомість людства, змістом якої є експлікація глибинних форм мислення [10, с. 15–16]. Тобто, філософія не є чистою наукою, не дорівнює культурі або світогляду, проте є сплавом і першого, і другого, і третього. Відповідно й філософський дискурс, взятий у цілому, виходитиме за межі по-окремо наукового, гуманітарного і культурологічного.

Мовний матеріал на лінгвальному рівні показує, що така універсальна унікальність притаманна й англomовному ФД. При визначенні його приналежності до певного стилю дослідник стикається з усім набором складностей, які може містити об'єкт лінгвістичного дослідження: невизначеність меж і термінології, відсутність одноманітної організації тексту, змішення строгих і пливких композиційних форм, розмитість (а іноді й відсутність) термінологічних дефініцій, імплікаційність підтексту, насичена ідіалектність, поліжанровість, що наближає цей дискурс до художнього, поетизм, логіцизм, алюзійність і метафоричність, гра мовою і смислами, і наприкінці кінців, – свідомо та несвідомо кодованість, та ще багато іншого, що розглядалося нами у попередніх публікаціях, присвячених загальним характеристикам філософського дискурсу та складності його ідентифікації [Малиновська].

Крім того, існує питомий корпус підтипів англomовного ФД, які за своїми лінгвостилістичними показниками наближаються до художнього дискурсу (зокрема, напрямку потоку свідомості), коли текст витворюється, фактично фіксуючи *інтуїтивний* перебіг думки і звідти його яскрава образність, метафоричність, неструктурованість. Умісно процитувати відоме висловлювання Л.Вітгенштейна: «Philosophy ought really to be written only as poetic composition» [14]. На близькості філософського і художнього дискурсів наголошував видатний культуролог О.Ф. Лосєв наголошував на тому, що не менш ніж понятійна семантика для філософії є важливим її зарядженість образами і поетикою: «Философская система любого мыслителя прошлых времен должна рассматриваться нами не только систематически-понятно, но и стилистически-художественно...» [8, с. 49].

i. Співвідношення двох типів дискурсу – наукового і художнього – є домінантою всього англomовного ФД і спричинено гносеологічним конфліктом метафізики, феноменології та прагматики (у британському варіанті – лінгвістичної філософії), як основних напрямків сучасної англomовної філософії. Представниками цих напрямків є Д. Патріф, К. Поппер, К. Макджінн, П.Ф. і Г.Струосони, чий роботи склали матеріал дослідження. Розглядалися також тексти знаних британських філософів релігії Ентоні Флью, С. С. Льюїса та Дж.Хіка.

ii. Така ж різноманітність спостерігається і в американській філософії, яка, підтверджуючи своє спільне із британською коріння, розвивається частково у близьких до британської напрямках: філософія розуму, філософія мови, філософія науки (Хіларі Путман, Д.Девідсон, Дуглас Гофстадтер, Дж. Серль, Патрісія та Поль Черчленди, і навіть Н. Хомський, якого західна традиція відносить й до філософів), втім особливо опукло вона проявляється у прагматизмі (Дж. Дьюї, У. Куїн, К. Уест, С.Хаак), а також філософії політики і права (Р.Дворкін, Р. Познер) [13].

Визнаючи неосаяність об'єкту дослідження для рамок невеликої статті коротко зупинимося на основних функціонально-стилістичних характеристиках наукового компоненту ФД Великої Британії і США.

Як вже було зазначено, сучасна функціональна стилістика тексту ґрунтується на тому, що стильова своєрідність як окремих текстів, так і цілих типів тексту детермінована комплексом взаємопов'язаних лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів. При цьому, власне мовленнєва специфіка будується на екстралінгвістичному фундаменті, який визначає створення особливої організації тексту у процесі мовленнєвої діяльності та специфіку функціонування мовленнєвих одиниць у цьому тексті.

Загальновідомо, що науковий текст виступає у якості продукту актуалізованого процесу функціонування мови у специфічній сфері наукової діяльності та спілкування. Екстралінгвістичною основою наукового тексту є комунікативна та когнітивна діяльність суб'єкту наукового пізнання, що направлений на свій специфічний об'єкт. У якості цього об'єкту виступають події та процеси реально існуючої дійсності.

Аналіз смислової структури наукового тексту з позиції діяльнісного підходу та при включенні екстралінгвістичного початку до текстотворчої діяльності суб'єкта дозволяє побачити підґрунтя якісної перебудови екстралінгвістичного початку у внутрішньо мовленнєвий. Найбільш явно особливості наукового стилю виявляються науковій прозі на протигагу художній. Специфічною рисою наукової прози, що принципово відрізняє її від розмовно-побутової та художньої мови є її відстороненість, а також узагальненість, безособовість (або «невизначена-особистість») як спосіб вираження узагальнення, оскільки сам предмет науки, її призначення, специфіка та характер наукового, тобто відстороненого мислення, обумовлює відповідну систему мовленнєвих прийомів та засобів. Це означає, що саме узагальнено-відсторонений характер даного функціонального стилю визначає більш часткові, особливі та специфічні його риси. У дослідженому корпусі текстів це підтверджується тим, що речення із «невизначеною особою» складають біля 75 % всієї кількості речень як для метафізичного (74,1%), так і для феноменологічного напрямків (75,3%), хоча у релігійно-філософських текстах цей показник суттєво нижчий, хоча й достатньо питомий – 41,8 %.

Наукове мовлення, з одного боку, і художнє, з іншого, відображають особливості різних типів мислення: строго понятійного та образно поетичного. різниця між цими типами залежить від характеру пізнання, що представляє собою діяльність аналізу та синтезу. У філософуванні ці обидва типи мислення органічно переплетені. У працях філософів, які обрали форму вільного роздуму, забарвленого особистою інтонацією, світогляд автора як єдність його бачення світу грає у сучасних філософських текстах ту організуючу роль, яку у філософів академічного складу грало системно-теоретична єдність наукового висвітлення проблеми. Подібний тип філософствування репрезентований у переважній більшості англomовних філософських робіт, навіть тих, які відносяться переважно до сентиського стилю викладу. Якщо думка залишається цілісною лише завдяки єдності синтезу, залишаючи поза рамками результату пізнання продукти аналізуючої діяльності, то можна зробити висновок про те, що вона рухається у формах образно-поетичного мислення. Понятійне мислення передбачає одночасне поєднання синтезу та аналізу у формах результату пізнання. Саме через це, понятійне мислення також має дискурсивну форму.

Кожний філософський твір є завершеним, але не закритим дискурсом, діалогічно пов'язаний з іншими гуманітарними пошуками як у синхронії, так і діахронії. У цьому контексті дискурс, це не тільки комунікативна подія, але і послідовність пропозицій, що забезпечує історичну безперервність розгортання топіку, реалізація певної мовленнєвої стратегії. То ж інтертекстуальністю сьогодні залишається чи не найбільш визначальною характеристикою ФД та його текстів. Ми розуміємо інтертекстуальність як процес діалогічної взаємодії окремих текстів, як у плані змісту, так і форми вираження, що здійснюється як на рівні текстового цілого, так і на рівні окремих смислових структур та формальних елементів [12, с. 81]. При цьому, у філософському дискурсі на перший план виходить «діалог» саме первинних текстів, а вторинні – наукові рецензії, реферати, анотації та огляди відносяться скоріш, до інституціалізованих форм ФД і не є головними показниками

його інтертекстуальності. Інтертекстуальність ФД тісно пов'язана із його діалогічністю і може бути визначеною як методологічний інструмент аналізу смислової макроструктури як вторинних текстів, так і творів, що реалізують ядерні властивості наукового стилю – статей та монографій. Текст у тексті пов'язаний як з компресією чужого тексту, так із текстом, що належить одному і тому ж суб'єкту пізнавальної діяльності – автору наукового твору визначає інтердискурсивність окремого типу – інтрадискурсивності.

Англомовному науковому ФД, як і науковому дискурсу взагалі, притаманна складна ієрархія субтекстів різного рівня. Такими аспектами є типові компоненти тексту, детерміновані комплексом екстралінгвістичних факторів. У рамках подібної трактовки одиниці метатексту, що дискретно розсіяні у просторі тексту нового знання, виконують роль логічних і структурних зв'язків субтекстів і цим забезпечують цілісність тексту. Втім набагато специфічнішим для ФД, є ієрархія жанрів і піджанрів в одному філософському творі, повний комплект яких включає: діалог як акт розуміння і самозміни; афоризм як поєднання особистої переконаності і дидактичності, сповідь, як перетин самосвідомості культури і особистої долі; апологія «за» і апологія «проти» як поєднання «вічної вісті» і ситуації на часі; трактат як оле систематичного міркування; есе як з'єднання думки, образу і буття; притча як данина традиції та кейс. Всі названі жанри відтворюють історично детерміновані практики філософування, втім залишаються актуальними у сучасному англомовному дискурсі. Інтерпретаційність англомовного ФД позначилась на тому, що чи не на перший план висувається жанр, який можна умовно позначити, як «коментар до тексту, що його не було написано» [6].

При цьому важливо відмітити, що структурні компоненти жанру зберігаються у кожному із досліджених філософських творів. До таких відносяться: локальний дискурс, філософська тема і проєктивна функція, що також наближає ФД до традиційного наукового дискурсу. Жанрова ж суміш як відбиття мінливості кордонів стилів і жанрів у сучасній культурі – свідомо витирання кордонів між філософією і літературою, філософією і теологією, що особливо опукло проявляється у текстах американських моральних філософів.

Які б стильові компоненти не переважали в окремих англомовних філософських творах – наукові, чи художньо-образні, – своєрідність дискурсивності філософського тексту обумовлена, перш за все тим, що, що логіка розгортання наукового твору співвіднесена не лише з процесом викладання матеріалу, а й з загальним ходом доведення ідеї, логіки огляду наукового матеріалу, поступовістю рефлексивного процесу. Перформативна схема наукового викладу є не тільки способом представлення нового знання, алей способом його доказу. Вона експлікує хід дослідження, перехід від умов і посилок до наслідків, шлях отримання нового знання та спосіб його виведення із попереднього знання. Це надає адресату можливість пройти той же шлях дослідження – перевірити спосіб отримання знання і впевнитися в його обґрунтованості.

Філософські тексти та їх фрагменти, які за образністю або за жанровою приналежністю можна віднести до художніх, явно не структуровані, нагадують потік свідомості і вербалізують поняття, що продукуються при інтуїтивному перебігу думки.

Таким чином і у першому, і у другому випадку йдеться про глибинну й іманентно притаманну ФД рефлексивність, яку ми вважаємо системоутворючим фактором філософського дискурсу як такого, й англомовного філософського дискурсу, зокрема.

Література:

1. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / А. В. Бондарко // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 565–566.
2. Варнавская О. О. Особенности языка философского научного текста: Автореф. дис. ... канд. филол. наук спец. 10.02.19 «Теория языка» / О. О. Варнавская. – Ростов-на-Дону, 2005. – 21 с.
3. Козлова А. В. Семантика и прагматика возможных миров в контексте философского дискурса прагматизма: опыт лингвистического исследования: Дис. ... канд. филол. наук. спец. 10.02.04. «Германские языки» / А. В. Козлова. – Иркутск, 2009. – 193 с.
4. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
5. Малиновська І. В. Лінгвістичний аналіз філософського дискурсу: питання ідентифікації і характеристики (на матеріалі сучасного англомовного філософського дискурсу) / І. В. Малиновська // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи // НАН України. Центр наукових досліджень і викладання внозем. мов; редкол. А. Д. Белова (гол. ред.) [та ін.] – К. : Логос, 2009. – С. 146–157.
6. Малиновська І. В. Феномен англомовного філософського дискурсу: сліди текстів, що не написані // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія: Філологія. – Т. 14. – № 1. – 2011. – С. 77–87.
7. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева. – Киев : Вища школа, 1984. – 241 с.
8. Лосев А. Ф. Страсть к диалектике. Литературные размышления философа / А. Ф. Лосев. – М. : Советский писатель, 1990. – 318 с.
9. Соколов Е. Г. Марганизация философского дискурса / Е. Г. Соколов // История философии, культура и мировоззрение. К 60-летию профессора А. С. Колесникова. – СПб. : Санкт-петербургское философское общество, 2000. – С. 149–164.
10. Причепій Є. М. Філософія / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – Київ : Академвидав, 2009. – Видання третє, стереотипне. – 592 с.
11. Хазагеров Г. Г. В поисках новой дискурсивной стилистики (о слабостях функционально-стилистического подхода и перспективности риторических теорий стиля) / Г. Г. Хазагеров // Язык. Текст. Дискурс: межвузовский научный альманах. – Вип. 3. – Ставрополь : Изд-во ПГЛУ, 2005. – С. 13–22.
12. Чернявская В. Е. Интертекстуальность как текстообразующая категория в научной коммуникации (на материале немецкого языка): Дисс. ... докт. филол. наук. Спец. 10.02.04. «Германские языки» / В. Е. Чернявская. – СПб, 2000. – 447 с.
13. The Stanford Encyclopedia of Philosophy / Principal Editor: Edward N. Zalta. – Stanford CA 94305-4115: Stanford University, The Metaphysics Research Lab Center for the Study of Language and Information. International Standard Serial Number: ISSN 1095-5054, 2011. – World Wide Web URL/Режим доступу: <http://plato.stanford.edu/>
14. Wittgenstein L. Culture and Value (in collaboration with Heikki Wright ed. G. H. Von Nyman), trans. Peter Winch/Ludwig Wittgenstein. – Oxford : Basil Blackwell, 1980. – <http://faculty.ed.uiuc.edu/burbules/syllabi/Materials/CHAP9.htm>
15. Webster's Online Dictionary – Definition Dictionary. websters-online-dictionary.org. ICON Group International, Inc. Archived from the original on 2010-08-29. Retrieved 2010-08-29.